

DIMENSIÓ PROCESSAL DE LA RUPTURA DE LES UNIONS ESTABLES DE PARELLA¹

Lluís Caballol Angelats
Professor titular de dret processal
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

L'entrada en vigor de la Constitució va posar l'ordenament jurídic, en l'àmbit del dret de família, en un procés d'evolució difícil d'imaginar anteriorment. El pas d'un model confessional d'estat a un model aconfessional d'estat, el reconeixement del pluralisme com a valor fonamental del nostre sistema jurídic i la proclamació dels principis de llibertat i igualtat, van representar una ampliació de les referències tradicionals en el dret de família.

Els nous paràmetres constitucionals van impregnar les institucions històriques i les van adaptar al nou context jurídic, social i cultural. Alguns canvis es van entendre com una conseqüència lògica de l'evolució dels temps.² Altres, per contra, van ser motiu de controvèrsia i polèmica (el divorci). Ara, aquesta evolució es troba, entre molts altres reptes, davant la disjuntiva de regular o no les

1. Aquest treball té el seu origen en l'amable invitació del Grup d'Advocats Joves de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sant Feliu de Llobregat, feta per indicació de la doctora Elena Lauroba Lacasa, professora titular de dret civil de la Universitat de Barcelona, per a intervenir en una jornada sobre les unions estables de parella que el grup esmentat va organitzar el maig de 2002. Posteriorment, vaig tenir l'oportunitat de continuar dissertant sobre el tema en el marc del III Curs de Dret Civil Català, organitzat per la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. A tots ells, els dono el meu agraïment.

2. Llei 14/1975, de 20 de maig, de reforma del Codi civil i del Codi de comerç sobre la situació de la dona casada i sobre els drets i deures del cònjuges. Llei 22/1978, de despenalització de l'adulteri. Llei 11/1981, de 13 de maig, que modifica el Codi civil en matèria de filiació, pàtria potestat i règim econòmic del matrimoni. Llei 20/1981, de 7 de juliol, que modifica la regulació del matrimoni en el Codi civil i determina el procediment que s'ha de seguir en els processos de nul·litat, separació i divorci. En l'àmbit del dret civil català, Llei 13/1984, de 20 de març, sobre la Compilació del dret civil de Catalunya.

situacions de convivència fonamentades en vincles d'afectivitat diferents del matrimoni per dotar-les del seu estatut jurídic.

La mera observació de la nostra societat permet constatar que les opcions que tria la ciutadania per a establir una convivència continuada amb una altra persona basada en vincles d'afectivitat, són variades: el matrimoni, la parella de fet no formalitzada, la unió estable formalitzada, etc. Per contra, en l'ordenament jurídic, fins fa molt poc, només el matrimoni tenia un estatut jurídic propi. És cert, però, que no s'han ignorat per complet les parelles no casades i que se'ls han reconegut determinats drets, especialment davant de terceres persones.

La fixació d'un estatut jurídic per a les parelles no casades ha estat i està sent una qüestió debatuda i polèmica. Factors de tota mena, especialment de caràcter cultural i religiós, han tingut i tenen una gran incidència en aquest procés. Pel que fa a l'àmbit estrictament jurídic, el debat també és intens i se centra, d'una banda, en la coherència o la incoherència que representa voler donar un estatut jurídic a una situació de la vida dels ciutadans que precisament neix amb la voluntat d'apartar-se de l'ordenament jurídic, i, de l'altra, en la necessitat o no de donar una resposta jurídica a situacions de la vida dels ciutadans que poden donar peu a actuacions abusives i a la creació de situacions de desemparament i necessitat.

Amb aquest estat de coses, la configuració constitucional de l'Estat com a plurilegislatiu ha permès que el sistema jurídic es faci ressò de l'existència de plantejaments i sensibilitats diferents davant d'aquestes qüestions. Així, davant de previsions esporàdiques amb alguns efectes davant de tercers en les diferents lleis estatals i autonòmiques, l'any 1998 el Parlament de Catalunya, en aprovar la Llei 10/1998, d'unions estables de parella (LUPE), va regular per primer cop l'estatut jurídic d'aquestes realitats. Des d'aleshores i fins al moment de redactar aquest treball, deu parlaments autonòmics³ han legislat, exercint una o altra competència, sobre aspectes relacionats amb el reconeixement de parelles no casades (independentment de la seva orientació sexual) i sobre els seus efectes entre els membres d'aquestes. Per contra, fins a aquest moment, les corts estatals i la resta de parlaments autonòmics no han tramitat cap iniciativa en aquest sentit.

Aquesta asimetria en el reconeixement d'un estatut jurídic a les unions estables ha tingut també la seva repercussió en l'àmbit processal. Lleis com la ca-

3. Aragó: Llei 6/1999, de 26 de març, relativa a les parelles estables no casades. Navarra: Llei foral 6/2000, de 3 de juliol, per a la igualtat jurídica de les parelles estables. València: Llei 1/2001, de 6 d'abril, per la qual es regulen les parelles de fet. Illes Balears: Llei 18/2001, de 19 de desembre, de parelles estables. Madrid: Llei 11/2001, de 19 de desembre, d'unions de fet. Astúries: Llei 2/2002, de 23 de maig, de parelles estables. Andalusia: Llei 5/2002, de 16 de desembre, de parelles de fet. Canàries: Llei 5/2003, de 6 de març, per a la regulació de les parelles de fet. Extremadura: Llei 5/2003, de 20 de març, de parelles de fet.

talana 10/1998, d'unions estables de parella, van fer, encara que de manera fragmentària, previsions sobre alguns aspectes de l'exercici judicial de les accions que regulen. Però, pel que fa a la normativa estatal, no ha estat així. El fet que no hi hagi normativa civil estatal sobre les unions estables ha facilitat que les Corts (art. 149.1.6 CE) no les hagin tingut prou presents a l'hora de regular els procediments. La LEC de 1881 no les considera⁴ i la LEC 2000 només ho fa d'una manera indirecta i parcial.

L'explicació d'aquesta omisió rau, al meu entendre, en el fet que la generalització de la dimensió jurídica de les unions estables de parella és una realitat nova i potser l'experiència encara és curta perquè hagi tingut repercussió en la normativa processal. No es pot descartar, però, la possibilitat que ens trobem davant d'una opció deliberada del legislador, el qual, en entendre que les parelles de fet són una realitat que sorgeix al marge del dret, veu congruent no prendre-la en consideració en les normes processals. Es fa difícil donar credibilitat a aquesta darrera hipòtesi, perquè és sabut que la circumstància que una realitat no sigui reconeguda com a institució no significa que sigui irrellevant jurídicament ni que, en conseqüència, no pugui ser font de conflictes i pretensions. És a dir, la manca de regulació substantiva sobre les unions estables de parella no implica que no es formulin ni es tramitin demandes entre els membres de la parella; i tampoc no fa que les reclamacions que es puguin plantejar restin sense tenir unes normes de procediment que els siguin aplicables encara que puguin no ser adequades. Per això m'inclino més per pensar que la situació processal actual s'explica per la novetat i la complexitat del tema, més que no pas per una elecció conscient del legislador. De tota manera, tampoc no es pot descartar que també hi hagi ajudat la translació automàtica, a l'àmbit processal, de plantejaments construïts per a fonamentar posicions en l'àmbit substantiu.

Tot plegat fa que pugui ser útil analitzar la dimensió processal de les unions estables amb l'objectiu de definir el seu règim jurídic vigent, valorar-ne l'adequació i, si escau, fer alguna proposta.

Centraré aquest treball en l'estudi de la dimensió processal de la ruptura de la unió estable de parella,⁵ fent referència especialment a la llei catalana d'unions estables.

4. Per a conèixer sintèticament l'estat de la qüestió en el marc de la LEC de 1881, vegeu José Manuel BUSTO LAGO, *Los procesos especiales en la LEC 1/2000: Filiación, menores y liquidación del régimen económico*, Madrid i Barcelona, Marcial Pons, 2002, p. 87 i 88.

5. Entenem per *ruptura* l'extinció de la parella estable segons la LUEP en vida dels seus membres per les causes enumerades en les lletres *a*, *b*, *d* i *e* dels articles 12.1 i 30.1 LUEP. És a dir: per mutu acord, per voluntat unilateral d'un dels membres de la parella notificada a l'altre fefaentment, per separació de fet de més d'un any i per matrimoni d'un dels membres.

He escollit la ruptura perquè és precisament el supòsit que donarà lloc a la presentació del major nombre de demandes davant dels tribunals i perquè és el que pot estar necessitat d'una atenció més específica per part de les normes processals, atesa la naturalesa i la significació dels interessos legítims que s'hi poden veure involucrats.

En aquest aspecte, el paper del dret processal davant de les unions estables es podria considerar semblant al que ja ha assumit davant del matrimoni, respecte al qual, malgrat que els litigis són possibles en totes les fases de la relació, la situació de crisi és precisament la que és objecte d'una atenció més específica (processos de separació, nul·litat i divorci). La raó d'aquest fet és, al meu entendre, que la importància dels interessos afectats ha portat els poders públics a organitzar-se per a donar una resposta coherent i simultània als conflictes d'interessos que genera la ruptura.

Per contra, en el supòsit de ruptura de la parella estable, tot i que hi estan en joc valors jurídics parells als afectats en la crisi matrimonial, tret, òbviament, dels que afecten pròpiament el vincle, no s'aprecia que, per ara, els poders públics s'hagin organitzat de la mateixa manera.

Quines són les conseqüències reals de la manca de regulació? Cal aquesta regulació? Com hauria de ser?

Per a mirar de respondre a aquests interrogants, dedicarem la primera part del treball a identificar les característiques de la unió estable que tenen o poden tenir transcendència processal a l'hora d'abordar la seva ruptura. A continuació, en la segona part del treball, estudiarem alguns aspectes jurídics concrets del tractament processal de la ruptura esmentada: començarem estudiant breument les previsions que es poden arribar a deduir amb motiu de la ruptura de la unió i seguirem analitzant alguns aspectes del tractament processal d'aquesta en la LEC i la LUEP.

2. CARACTERITZACIÓ DEL RÈGIM PROCESSAL DE LA RUPTURA D'UNA UNIÓ ESTABLE DE PARELLA

Els punts de contacte entre les parelles casades i les unions estables són innegables. L'evidència més clara, la trobem en el fet que, en l'ordenament jurídic, el referent legal per excel·lència de la progressiva assimilació de les parelles de fet i les unions estables és el règim legal del matrimoni. És per això que, en fer una primera aproximació a la ruptura de la parella estable des de la seva perspectiva processal, es fa inevitable pensar en la possibilitat d'utilitzar, en les crisis de les unions estables, les solucions processals previstes per a les crisis de les

parelles casades. Malgrat això, quan es fa una aproximació tècnica a la ruptura d'una parella de fet, s'aprecien diferències entre ambdues realitats i un tractament processal molt diferenciat. Per això dedicarem aquest apartat a identificar els aspectes més característics de la ruptura de les unions estables que determinen o poden acabar determinant el règim processal actual o futur de les unions estables.

2.1. EL PROCÉS JUDICIAL NO ÉS NECESSARI⁶ PER A EXTINGIR LA UNIÓ

La primera característica de la ruptura d'una unió estable de parella és que, a diferència del que succeeix amb el matrimoni, no cal un procés per a extingir la unió. Els seus integrants poden posar fi a la situació en què es troben sense la intervenció dels poders públics (art. 12.1 i 30.1 LUEP). Des d'aleshores, els efectes legals que porta lligada la situació de parella estable deixen de produir-se o de poder-se produir, i els exconvivents només poden exigir-se els efectes inherents a la ruptura de la unió. En conseqüència, no calen pronunciaments judicials sobre l'extinció de la unió.

Per tant, la crisi d'una unió estable pot ordenar-se completament i en tots els casos al marge de la intervenció dels tribunals.⁷ El procés judicial només tindrà lloc a instància d'un dels membres de la parella si l'altre exconvivent es nega a arribar a acords sobre les conseqüències de la ruptura o no compleix els acords assolits, i si vol donar força executiva als efectes de la ruptura.

Aquesta característica fa que en legislar sobre la ruptura de la unió estable no es pugui utilitzar la mateixa tècnica que en legislar sobre la crisi d'una pare-

6. Els membres de la unió poden acordar la mediació familiar com a tècnica per a abordar la regulació de la seva crisi. En línia de principi, els acords assolits són suficients per a regular jurídicament la ruptura. És a dir, no necessiten aprovació judicial. Cal tenir present que, com que es tracta de mers acords entre els membres de la parella, no són directament executables. Si posteriorment s'arriba a plantejar un procés judicial, el jutge pot aprovar-los, però també pot demanar-ne la modificació quan afectin matèries sobre les quals exerceixi una funció tuitiva.

Un cop plantejat el procés judicial, té sentit preguntar-se si seria possible que el jutge remetés les parts a la mediació, de manera anàloga a com ho faria si es tractés d'una crisi matrimonial, d'acord amb el que disposa l'article 79.2 CF. No hi ha cap previsió expressa sobre aquest particular, però cal entendre que, com que existeix identitat de raó, el jutge pot proposar aquesta mediació i, si les parts l'accepten, suspendre el procediment.

7. Fent servir la comparació amb els processos que tenen la seva causa en la crisi matrimonial, podríem establir més analogies entre una separació de fet i una ruptura d'una unió estable, atès que la ruptura de la parella i la finalització de la convivència d'un matrimoni, sense afectar el vincle, poden aconseguir-se completament al marge del procés.

lla casada, perquè en la unió estable no es pot fer servir, com passa en la crisi matrimonial, el pronunciament sobre la ruptura per a unir-hi de forma indis-soluble les pretensions de la crisi que es consideren essencials.

2.2. LES PRETENSIONS JUDICIALS FORMULADES PER RAÓ DE LA RUPTURA D'UNA UNIÓ ESTABLE SE CENTREN EN ELS EFECTES DE LA RUPTURA

Una conseqüència de la constatació feta en l'apartat anterior és que el procés o els processos judicials que tenen com a causa la ruptura d'una unió estable se centren en l'ordenació dels efectes de la ruptura.

La relació que hi ha entre la ruptura de la unió estable i els processos judicials que es puguin generar per a tutelar els efectes de la ruptura és comparable, pel que fa a les mesures, a la que hi ha entre la separació de fet d'una parella casada i la formulació posterior d'una demanda de separació judicial. El pronunciament judicial sobre la separació no és necessari perquè existeixi la separació, però sí que en qualifica jurídicament l'abast legal. La principal contribució que fa el pronunciament judicial a la vida del matrimoni separat és que fixa les mesures concretes que cal adoptar i les fa exigibles forçosament enfront del cònjuge obligat. Per contra, la diferència més destacada entre la separació judicial i el procés o els processos a què dóna peu la ruptura de la unió estable és que, mentre que el procés de separació judicial té determinat un contingut mínim al marge de la voluntat de les parts (art. 76 i 79 CF), en la ruptura d'una unió estable, com es veurà, les parts determinen les pretensions deduïdes i les pretensions deduïbles.

2.3. LES PRETENSIONS TENEN COM A ELEMENT COMÚ DE DISCUSSIÓ L'EXISTÈNCIA PRÈVIA DE LA UNIÓ ESTABLE I LA RUPTURA D'AQUESTA

No obstant la constatació feta en l'apartat anterior, la condició de parella estable i la ruptura efectiva d'aquesta són objecte de discussió en tots els processos que pugui originar la ruptura de la parella. No, certament, com a fonament d'una pretensió autònoma, sinó com a element constitutiu de les pretensions formulades per a aconseguir la tutela dels efectes de la ruptura. Per tant, malgrat que no s'hagi de declarar judicialment la ruptura, l'existència de la unió estable és un tema que cal al·legar i provar ineludiblement en cadascun dels processos judicials que pugui originar la ruptura. En conseqüència, si es formulen diverses pretensions per raó de la ruptura en processos separats, caldrà dilucidar en tots aquests l'existència de la unió estable i l'extinció d'aquesta d'acord amb la normativa substantiva aplicable.

Aquesta identitat en els fets o en la raó petitòria aconsella la tramitació conjunta, per disposició de la llei o per voluntat de les parts, de les pretensions que conformen el nucli essencial dels efectes de la ruptura, però això, com veurem més endavant, no és possible segons la normativa vigent.

2.4. EN EL SISTEMA LEGAL VIGENT, LES PRETENSIONS TENEN, DES DEL PUNT DE VISTA PROCESSAL, CARÀCTER AUTÒNOM I PRINCIPAL

Actualment, no hi ha cap norma que obligui a tractar conjuntament les pretensions que tenen la seva causa en la ruptura de la parella. Per tant, cada pretensió té caràcter autònom i principal. En conseqüència, són els exconvivents els qui determinen les qüestions que dilucidaran davant dels tribunals.

Si prenem en consideració els processos per crisis matrimonials, es pot constatar que el legislador ha fet servir el pronunciament sobre el vincle matrimonial, en relació amb el qual el procés és necessari, per a unir-hi de manera indisoluble els pronunciaments sobre els efectes de la ruptura, de manera que el jutge s'ha de pronunciar sobre aquests encara que les parts no li ho demanin.⁸

Cal fer notar que, en els ordenaments vigents a l'Estat espanyol, són les normes substantives, i no les processals, les que fixen el contingut necessari del procés en relació amb la crisi matrimonial (art. 103 CC i 76 CF). I, per tant, són aquests preceptes els que fan que les pretensions en relació amb els efectes tinguin caràcter accessori a la pretensió principal sobre el vincle matrimonial.

En canvi, pel que fa a les parelles de fet o les unions estables, a hores d'ara no hi ha cap norma, ni processal, ni substantiva, ni estatal, ni autonòmica, que fixi el contingut necessari de cap procés que es fonamenti o tingui la seva causa en la ruptura de la unió estable.

Només la LUEP disposa que, si es reclamen la compensació econòmica i la pensió alimentària, es faci conjuntament, per a poder ponderar-ne adequadament l'import (art. 16.1 32.1 LUEP).

En conseqüència, mentre no hi hagi cap previsió específica, totes i cadascuna de les pretensions que es poden dirigir entre els exconvivents tenen caràcter

8. La raó d'això, al meu entendre, és molt clara i té poc a veure amb el vincle matrimonial: la ruptura de la parella casada, explicitada en la pretensió de separació, divorci o nul·litat, porta o pot portar lligades situacions que, atesa la sensibilitat especial del poder públic i els interessos que poden quedar afectats, no es volen deixar sense un pronunciament judicial que les reguli. És per això que un procés matrimonial no es pot limitar al pronunciament sobre el vincle o a la resolució de les demandes de les parts.

ter principal. És a dir, pel que fa al seu tractament processal, es poden prendre en consideració de manera independent i es poden rebre per separat.

2.5. ELS CRITERIS LEGALS APLICABLES PER A DETERMINAR EL RÈGIM PROCESSAL D'AQUESTES ACCIONS SÓN ELS CRITERIS GENERALS DE LA LEC, EN TOT ALLÒ QUE NO CONSIDERA EXPRESSAMENT LA NORMATIVA PRÒPIA DE LA UNIÓ ESTABLE

La manca de regulació processal de la ruptura d'una unió estable fa que el seu règim jurídic processal sigui en principi el previst en les normes generals de la LEC. No hi ha, per tant, cap llacuna legal que permeti recórrer a l'analogia. En conseqüència, les normes per a determinar la competència en tots els seus nivells (internacional, objectiva, territorial), el procediment o els procediments adequats, les mesures cautelars i les mesures d'execució, són, en la mesura que no hi ha regles específiques que consideren la ruptura de les unions estables de parella, les que resulten de l'aplicació de les regles generals. No és aplicable per analogia cap dels criteris específics previstos per a les crisis matrimonials.

3. PRETENSIONS DEDUÏBLES ENTRE ELS EXCONVIVENTS

L'estudi de la dimensió processal de la ruptura d'una unió estable de parella implica necessàriament la determinació de les pretensions que es poden formular per raó de la crisi. Aquesta és una tasca eminentment substantiva, pròpia d'un especialista en dret civil, i és per això que ens limitarem a identificar les pretensions. La finalitat d'aquesta enumeració és tenir unes referències precises per a la nostra investigació, més que no pas determinar exhaustivament els efectes de la ruptura.

Les reclamacions a què pot donar peu la ruptura d'una unió estable es poden classificar en reclamacions que es fonamenten en la convivència finalitzada i en reclamacions que es fonamenten en l'existència de fills comuns. Per a fer aquesta tasca, prendrem com a referència la LUEP.

3.1. PER RAÓ DE LA CONVIVÈNCIA EXTINGIDA

Un cop produïda la ruptura de la unió estable, els exconvivents poden formular-se recíprocament les pretensions següents per raó de la convivència extingida:

1. Que es declari l'existència de la unió i la seva extinció posterior.
2. Que es declarin extingits els poders atorgats entre els exconvivents des del moment de l'extinció de la unió (art. 12.3 i 30.3 CF). Fins i tot és possible una reclamació pel fet d'haver usat els poders quan aquests ja havien quedat extingits.
3. Que es condemni l'altre exconvivent a deixar sense efecte l'escriptura de constitució de la unió (art. 12.1 i 30.2 LUEP).
4. Que es declari el dret a percebre una compensació econòmica (art. 13 i 31.1 LUEP), és a dir, el dret dels exconvivents a percebre de l'altre una quantitat per a compensar el treball realitzat a la llar comuna sense retribució o amb una retribució insuficient, sempre que això hagi generat una situació de desigualtat en el patrimoni que impliqui un enriquiment injust. Aquesta compensació s'ha de fer efectiva com a màxim en el termini de tres anys i preferentment en metàl·lic (art. 16.3 i 32.3 LUEP).
5. Que es declari el dret a percebre la pensió alimentària periòdica dels articles 14 i 31.2 LUEP. El dret a percebre aquesta pensió es té en els supòsits i les condicions següents:
 - a) Quan és necessària perquè la convivència ha minvat la capacitat de l'exconvivent d'obtenir ingressos (art. 14a i 31.2 LUEP). La durada de la pensió per aquest motiu no pot ser superior a tres anys (art. 16.4 i 32.4 LUEP).
 - b) En el cas de les unions heterosexuales, exclusivament, la pensió alimentària també s'ha de satisfer per tenir al càrrec els fills comuns en circumstàncies que minvin la capacitat de l'exconvivent d'obtenir ingressos (art. 14b LUEP). Aquesta pensió cessarà quan cessi l'atenció dels fills o quan aquests arribin a la majoria d'edat o s'emancipin.
6. Compensacions econòmiques pactades per si es dona el cas de cessament de la convivència (art. 2.1 i 22 LUEP).
7. Reintegració de les despeses per al manteniment de la casa i de les despeses comunes (art. 5 i 24 LUEP).
8. Divisió de les coses que els exconvivents tenen en comunitat.⁹

3.2. PER RAÓ DE L'EXISTÈNCIA DE FILLS COMUNS

En cas que hi hagi fills comuns, la llei estableix la possibilitat de pactar qüestions relacionades amb la guarda i custòdia i el règim de visites (art. 15 LUEP). Cal entendre que si la ruptura no és amistosa, les pretensions pel que fa als fills no es limiten a aquests temes i cal determinar:

9. Antonio Javier PÉREZ MARTÍN, «Comentario al artículo 748», *Comentarios a la nueva ley de enjuiciamiento civil*, vol. IV, Valladolid, Lex Nova, 2000, p. 3911.

1. Amb quin dels membres de la unió han de conviure els fills.
2. El règim de visites, estada i comunicació.
3. La manera en què ha de ser exercida la potestat.
4. L'alimentació dels fills: actualització i modificació.
5. L'habitatge on viuran els fills.¹⁰
6. Etcètera.

4. RÈGIM JURÍDIC PROCESSAL DE LA RUPTURA DE LA UNIÓ ESTABLE

Com ja hem indicat, la normativa processal vigent no té previsions específiques en relació amb les unions estables de parella. No obstant això, les parelles de fet no són desconegudes completament per la llei processal. Hi ha normes que consideren explícitament la situació de parella de fet o d'unió estable, com són les que regulen les causes d'abstenció i de recusació (art. 219.1.2 LOPJ)¹¹ o la legitimació per a promoure la incapacitació d'una persona (art. 757.1 LEC).

Pel que fa específicament a la ruptura de les unions estables, en la LEC hi ha alguna previsió que és directament aplicable a aquesta situació, encara no s'hi refereix explícitament i no soluciona totes les qüestions de la ruptura. Així, pel que fa a les reclamacions per raó de la custòdia, la guarda i els aliments dels fills menors, la Llei preveu un procediment especial (art. 748.4 LEC) íntegrament aplicable a la ruptura d'una unió estable amb fills comuns.

El dret civil català també fa algunes previsions en relació amb les pretensions fonamentades en la LUEP que tenen o poden tenir transcendència processal.

Dedicarem aquest apartat a analitzar alguns aspectes de la normativa aplicable. Per a fer-ho, estudiarem, d'una banda, el règim jurídic que resulta de la LEC, i, de l'altra, les especialitats processals que resulten de la LUEP.

4.1. RÈGIM JURÍDIC PROCESSAL QUE RESULTA DE LA LEC

La manca de previsions específiques en la LEC per a tramitar les demandes que tenen la seva causa en la ruptura de la unió estable, fa que en aquests casos

10. Antonio Javier PÉREZ MARTÍN, «Comentari».

11. Aquests preceptes es poden invocar per a fonamentar la recusació d'un perit judicial (art. 124.3 LEC).

Per contra, la LEC no considera la unió estable per a fonamentar les objeccions als perits (art. 343 LEC) ni als testimonis (art. 377 LEC), cosa que, sens dubte, portarà les parts a fonamentar-les en l'amistat íntima (art. 343.1.4 i 377.1.4 LEC).

sigui aplicable la regulació prevista amb caràcter general. L'objectiu d'aquest apartat és determinar el règim jurídic vigent en allò que té a veure amb la determinació del jutjat competent i del procediment adequat, les mesures i l'execució.

a) La determinació del tribunal competent

Competència internacional

Pel que fa a la competència internacional, no trobem en la Llei orgànica del poder judicial (LOPJ) cap fur de competència que tingui en compte la ruptura d'una unió estable. Encara que l'article 22.3 LOPJ considera els diferents supòsits de crisi matrimonial, aquests no són els aplicables. Per tant, els tribunals espanyols tenen competència per a conèixer de les demandes quan, pel tipus de pretensió, siguin aplicables altres furs específics del mateix article 22 LOPJ o els furs previstos amb caràcter general. Així, aplicant un criteri legal per a cadascuna de les pretensions, els tribunals espanyols són competents quan es pot invocar el fur de competència previst per als processos sobre relacions paternofilials i les reclamacions d'aliments (art. 22.3 LOPJ). Per a la resta de pretensions, cal acudir, quan sigui possible, als criteris generals de la submissió expressa o tàcita als tribunals espanyols, o al criteri del domicili del demandat (art. 22.2 LOPJ).

Quan només sigui aplicable la submissió tàcita, si el demandat no té el seu domicili a Espanya, en no comparèixer aconseguirà que se sobresegui el procediment, perquè els tribunals espanyols consideraran que estan mancats de competència internacional (art. 36.2a LEC).

Sense entrar a analitzar l'adequació, al cas de la unió estable, dels furs específics previstos per a les pretensions alimentàries i la relativa a les relacions paternofilials, el cert és que actualment el joc dels furs de competència previstos en la LOPJ fa que sigui possible que els tribunals espanyols només es reconeixin competents per a conèixer d'una part de les pretensions que es poden formular per raó de la ruptura d'una unió estable.¹²

Tot plegat aconsella la introducció d'algun fur específic, en relació amb les parelles estables, que permeti dilucidar davant dels tribunals espanyols totes les pretensions que es fonamentin en la ruptura de la parella.

12. Pel que fa a la dimensió internacional, tampoc no és aplicable el Reglament (CE) núm. 1347/2000 del Consell, de 29 de maig de 2000, relatiu a la competència, el reconeixement i l'execució de resolucions judicials en matèria matrimonial i de responsabilitat parental sobre els fills comuns, atès que només considera els processos de crisi matrimonial i les reclamacions de responsabilitat parental en

Competència objectiva

La competència objectiva per a conèixer dels processos a què pot donar lloc la ruptura d'una unió estable correspon als jutjats de primera instància.

Ha sorgit un debat sobre si, dintre dels jutjats de primera instància, són competents o poden ser competents els jutjats de família a les ciutats on s'hagin constituït. La raó no és altra que el fet que els acords d'especialització d'aquest tipus de jutjats, en determinar les matèries sobre les quals versa la seva especialització, no van incloure les crisis de les parelles estables.¹³

Des d'una perspectiva abstracta, els jutjats de família podrien considerar-se els jutjats més aptes per a conèixer d'aquest tipus de litigis. L'afinitat que hi ha entre els conflictes que pot generar la crisi d'una unió estable i els conflictes que sorgeixen amb motiu d'una crisi matrimonial, fa que, tot i haver d'aplicar un règim legal diferent, els jutjats de família siguin els més ben preparats per a conèixer d'aquest tipus de problemàtica.¹⁴ Per dir-ho d'una manera més entenedora, la ruptura d'una unió estable té més punts de contacte amb una crisi matrimonial que no pas amb una reclamació d'una quantitat o una resolució d'un contracte.

Des d'una perspectiva concreta, però, el cert és que, mentre les normes que estableixen l'àmbit material d'especialització dels jutjats de família no incorporin les unions estables, sembla que aquests no podran conèixer d'aquests processos, tret dels que tinguin relació amb els fills.¹⁵

relació amb aquests processos (art. 1.1). En aquest mateix sentit, vegeu Mercedes CASO SENYAL, «Las uniones de hecho en la nueva LEC», *Cuestiones de familia en la nueva ley de enjuiciamiento civil*, Madrid, CGPJ, 2001, p. 124.

Recentment, ha estat aprovat el Reglament (CE) N 2201/2003 del Consell de 27 de novembre de 2003, relatiu a la competència, el reconeixement i l'execució de resolucions judicials en matèria matrimonial i de responsabilitat parental, pel qual es deroga el Reglament (CE) N 1347/2000. Aquest nou reglament, que entrarà en vigor el dia 1 d'agost de 2004 i serà aplicable a partir de l'1 de març de 2005, amplia l'àmbit de vigència i, tot i que no serà aplicable íntegrament a la ruptura de les unions estables, sí que s'hi inclouen les qüestions relacionades amb els fills.

13. Cal tenir present que molts d'aquests acords d'especialització es van adoptar en un moment en què les unions estables no tenien cap mena de regulació substantiva.

14. No sembla, si més no a Catalunya, que l'argument que el concepte de *família* es consideri només aplicable a les qüestions que sorgeixin en el marc d'una relació matrimonial, hagi de ser determinant en la resolució d'aquesta qüestió. Entre altres raons, perquè en el dret català hi ha diverses normes substantives que en les expressions *família* o *familiar* inclouen, juntament amb la figura del matrimoni, les unions estables de parella. Aquest és el cas de la Llei de mediació familiar (art. 5) i de la Primera llei del Codi civil de Catalunya (art. 3b).

15. Víctor MORENO CATENA, «El proceso de guarda y alimentos», *Derecho procesal civil. Parte especial*, Madrid, Colex, 2000, p. 190.

Una via per a fer possible l'atribució de la competència als jutjats de família seria la modificació dels acords d'especialització d'aquests jutjats per part del Consell General del Poder Judicial amb l'objectiu d'ampliar l'àmbit de la seva especialització.

L'altra via seria que la junta de jutges de la localitat corresponent prengués un acord de repartiment d'assumptes pel qual atribuís als jutjats de família el repartiment d'assumptes dels processos que tinguessin com a causa la ruptura de la unió estable. Aquesta darrera opció pot trobar algun inconvenient en la redacció dels articles 98 LOPJ i 46 LEC. Perquè, mentre que l'article 98 LOPJ entén per *especialització* l'assumpció exclusiva del coneixement d'un tipus d'assumptes dintre d'un partit judicial, sense que això signifiqui la impossibilitat de conèixer d'altres tipus de matèries, la qual cosa permetria l'existència d'un acord del tipus que indiquem, l'article 46 LEC 2000, en regular la competència objectiva, atribueix a l'especialització un efecte exclouent de la possibilitat de conèixer de qualsevol altre tipus d'assumpte, cosa que podria fer inviable l'acord de la junta de jutges proposat, atès que entraria en contradicció amb l'acord del Consell General del Poder Judicial.

D'altra banda, res no impedeix acordar un criteri de repartiment que atribueixi a un únic jutjat el coneixement dels processos que tenen causa en la ruptura d'una unió estable.¹⁶ Cal fer notar que si no s'adopta cap acord, en la mesura que els processos per raó dels fills sí que es consideren inclosos dintre de l'àmbit d'especialització dels jutjats de família, pot passar que, allí on hi hagi jutjats de família, els processos s'hagin de tramitar davant de jutjats diferents.

En definitiva, serien convenients un cert grau d'especialització en la tramitació dels processos que tenen la seva causa en la ruptura d'una unió estable i una adequació dels mitjans amb què compta el tribunal per a conèixer d'aquest tipus de litigi. No veiem inconvenients, sinó més aviat avantatges d'ordre pràctic, en el fet que aquests processos restin atribuïts als jutjats de família allí on n'hi hagi. Ara bé, mentre aquesta atribució no es faci, caldrà repartir-los seguint els criteris generals.

Competència territorial

Pel que fa a la determinació de la seu del tribunal competent, els furs vigents són els que s'exposen a continuació.

16. «[...] en algunas ciudades —como por ejemplo Barcelona— conviven juzgados especializados de familia con juzgados de primera instancia con competencia exclusiva en cuestiones de familia por norma de reparto aprobadas en junta de jueces con el refrendo de la Sala de Gobierno del TSJ.» Mercedes CASO SENYAL, «Las uniones de hecho», p. 126-127.

Per a les reclamacions per raó dels fills menors, s'apliquen els furs de l'article 769.3 LEC —darrer domicili comú dels progenitors i, si viuen en diferents partits judicials, domicili del demandat o lloc de la residència del menor. Com indica la mateixa LEC (art. 769.4), són furs indisponibles i apreciables d'ofici. No entrarem ara a analitzar el significat de la previsió legal, encara que es pot anticipar la dificultat d'interpretar el text i la confusió que generarà la seva aplicació.¹⁷

En relació amb la resta de reclamacions, s'apliquen els furs que, amb caràcter general, preveuen els paràgrafs 1 i 2 dels articles 50, 52 i 53 LEC. Aquests furs tenen caràcter disponible i, per tant, no són apreciables d'ofici. S'admet, en aquests casos, tant la submissió expressa com la submissió tàcita.

Pel que fa al propòsit d'aquest treball, cal cridar l'atenció sobre el fet que si s'aplica la normativa vigent és possible que els diferents procediments que sorgeixen per raó de la ruptura d'una parella estable s'hagin de tramitar en diferents localitats.

b) *La determinació dels procediments adequats*

L'anomenat procediment de menors

La LEC 2000 va crear l'anomenat *procediment especial de menors*,¹⁸ que versa exclusivament sobre la guarda i custòdia dels fills menors i sobre els aliments reclamats per un progenitor contra l'altre en nom dels fills menors. Aquesta modalitat de procediment significa l'extensió de les tècniques de tutela cautelar, declarativa i executiva, previstes per a les crisis matrimonials i les crisis de parella estable amb fills comuns, encara que no només s'aplica en aquests supòsits.¹⁹ De fet, poden acudir-hi tant les parelles casades com les unions estables constituïdes d'acord amb la llei autonòmica corresponent i la resta de parelles de fet, i fins i tot els progenitors que no han establert cap mena de convivència.

És una modalitat de procediment que, si es considera des del punt de vista de la parella estable, intenta obviar les qüestions relacionades amb la relació de la parella —si n'hi ha, si està casada o no— i se centra en la qüestió dels

17. Valentín CORTES DOMÍNGUEZ, *La nueva ley de enjuiciamiento civil*, tom v: *Los procesos especiales y ordinarios con especialidades* (coord.: Cortes Domínguez y Moreno Catena), Madrid, Tecnos, 2000, p. 110.

18. En relació amb la incorporació d'aquesta especialitat durant el procés legislatiu, vegeu José Manuel BUSTO LAGO, *Los procesos especiales*, p. 88 i 89.

19. Víctor MORENO CATENA, «El proceso», p. 191.

fills.²⁰ Però no s'ha adonat que, en referir-se només als fills menors, resten fora de l'àmbit d'aplicació del procediment situacions relacionades amb els fills en les quals l'interès protegit és idèntic: els majors d'edat,²¹ els incapacitats i els adoptats.²² Aquesta imperfecció tècnica no es pot considerar una expressió de la *mens legislatoris*. Per això, mentre no es faci una modificació del text legal, cal donar una interpretació àmplia a l'expressió *fills menors*, en el sentit de «fills que resten en situació de dependència en relació amb els seus pares». Des d'aquest punt de vista, seria preferible revisar la redacció del precepte.

Des de la perspectiva del tema estudiat en aquest treball, aquest procediment de menors ofereix els avantatges que permet afrontar la crisi de la unió, en allò que afecta els fills, emprant les modalitats del mutu acord i contenciosa, que dota aquest conflicte d'un sistema de mesures compatible i que es pot considerar força adequat, i que incorpora les novetats que la LEC 2000 introdueix per a l'execució dels pronunciaments dictats en les crisis matrimonials.²³

Quan les parts emprin la modalitat del mutu acord, no poden comparèixer amb la mateixa representació tècnica, perquè aquesta previsió només està feta en relació amb els processos de separació i divorci de mutu acord (art. 750.2 LEC).

L'inconvenient d'articular aquesta modalitat de procediment com a especial, és a dir, de circumscriure-la únicament i exclusivament a les pretensions en relació amb els fills, és que restringeix la possibilitat d'acumular-hi altres reclamacions que es fonamentin en la crisi de la unió estable, de manera que obliga a formular-les en un procediment diferent,²⁴ cosa que pot provocar una divisió

20. Joaquín BAYO DELGADO, «Procesos matrimoniales de menores», *Instituciones del nuevo proceso civil: Comentarios sistemáticos a la Ley 1/2000*, vol. IV, Barcelona, E&J, 2000, p. 26.

21. En les crisis matrimonials, els pares biològics o adoptius dels fills majors d'edat poden demandar, tant en el dret català (art. 76.2 CF) com en el codi civil espanyol (art. 93. CC), els aliments en nom dels fills majors d'edat o que conviuen amb ells i no tenen mitjans econòmics. Excloure aquest supòsit del procediment de menors de la nova LEC representa una discriminació entre els fills que afecta o pot afectar tant parelles casades com unions estables o parelles de fet. En el mateix sentit, vegeu Joaquín BAYO DELGADO, «Procesos matrimoniales», p. 28; Antonio Javier PÉREZ MARTÍN, «Comentario», p. 3912; SANCHO GALLARDO i ORTUÑO MUÑOZ, «Procesos sobre la capacidad, filiación, matrimonio y menores», diversos autors, *Comentarios a la nueva ley de enjuiciamiento civil*, tom III, Barcelona, coed. Iurgum-Atelier, 2000, p. 395.

22. Cal fer notar que, tot i que no hi ha cap inconvenient a considerar-los inclosos pel que fa a les pretensions relacionades amb la guarda i custòdia, sí que pot haver-hi algun inconvenient, atesa la literalitat del precepte, en relació amb la reclamació d'aliments, ja que, aquesta reclamació, la formula un progenitor en contra de l'altre, condició que no tenen els pares i les mares adoptants.

23. Pel que fa a aspectes del desenvolupament del procediment, vegeu Víctor MORENO CATENA, «El proceso», p. 191 i 192.

24. SANCHO GALLARDO i ORTUÑO MUÑOZ, «Procesos sobre la capacidad».

de la continuència de la causa.²⁵ Les principals reclamacions entre els membres de la unió són la compensació econòmica i els aliments. Una bona part de la possibilitat d'atendre adequadament la fixació del seu import és determinada per la dedicació passada i futura del membre de la parella amb qui quedaran els fills. Malgrat això, segons la LEC, aquestes qüestions no es poden resoldre en aquest procés.

A més, pel que fa estrictament als fills, no hi ha cap norma substantiva que determini el contingut necessari d'aquest procés de menors. En conseqüència, igual que en la resta de casos en què aquest procediment és adequat, el seu contingut està determinat per les pretensions de les parts, de manera que el tribunal no pot resoldre pretensions no formulades. Tot plegat fa que, quan la demanda o la sol·licitud tinguin la seva causa en la ruptura de la unió, l'omissió d'un aspecte de la guarda determini la impossibilitat del jutge de pronunciar-se i, per tant, permet que s'hagin de presentar diverses demandes per a solucionar tots els aspectes de la ruptura que afecten els fills.

L'objecte del procés es limita, segons el text de la Llei, a les pretensions sobre la guàrdia i custòdia dels fills menors i a les reclamacions d'aliments que un progenitor fa a l'altre en nom dels fills menors. Això ha portat una part dels autors a considerar que resten excloses de la Llei les qüestions relatives a les visites, l'ús de l'habitatge comú i la potestat del pare i de la mare, encara que no manquen esforços interpretatius per a salvar la deficient tutela de l'interès dels fills menors que provocaria la interpretació estricta de la redacció de la LEC.²⁶

Procediment d'aliments

L'altra novetat de la LEC 2000 que incideix en el règim jurídic processal de la ruptura de les unions estables és que les reclamacions d'aliments, sigui quin sigui el seu fonament (tret de les que faci un progenitor contra l'altre en nom dels fills menors), tenen assignat, per raó de la matèria, el procediment ordinari verbal (art. 250.1.8 LEC).²⁷ Aquesta previsió fa improcedent l'intent d'acumular en un mateix procediment ordinari la pretensió d'aliments i les altres preten-

25. Valentín CORTES DOMÍNGUEZ, «El proceso de guarda y alimentos», diversos autors, *Derecho procesal civil: Parte especial*, Madrid, Colex, 2003, p. 186.

26. José Manuel BUSTO LAGO, *Los procesos especiales*, p. 89, i Mercedes CASO SENYAL, «Las uniones de hecho», p. 128-143.

27. Antonio Javier PÉREZ MARTÍN, «Comentario», p. 3913.

sions que un exconvivent pugui formular contra l'altre per raó de la convivència extingida (art. 73.1.2 LEC).

Procediment o procediments adequats per a les altres reclamacions

La resta de reclamacions que puguin sorgir per raó de la ruptura —divisió de béns en comunitat, reclamació de despeses, etc.— tenen la tramitació del judici ordinari que correspongui per raó de la quantia.²⁸ L'acumulació d'aquestes accions en un únic procediment és possible per aplicació de les regles generals de la LEC (art. 71.2 LEC).

Si tenim en compte que la reclamació de la compensació s'ha de fer pels tràmits del procediment ordinari que correspongui per raó de la quantia, la sola aplicació de la LEC 2000 comportaria que la ruptura de la unió estable de parella pogués acabar generant fins a tres procediments declaratius diferents: un per als fills, un altre per als aliments entre els exconvivents i un altre per a la reclamació de la compensació econòmica, als quals es podrien acumular, en principi, la resta de reclamacions.

c) La regulació de les mesures

Tampoc no hi ha per a les parelles estables un sistema o un catàleg de mesures com el que hi ha en l'àmbit de les crisis matrimonials, tret d'aquelles que tenen a veure amb la guarda i custòdia i els aliments dels fills.

En aquests casos, les mesures s'han d'adoptar només en relació amb les pretensions formulades. Això fa que la reclamació de l'adopció de mesures cautelars, especialment pel que fa a la reclamació d'aliments i a la de la compensació econòmica entre els exconvivents, estigui regida per les regles generals de la LEC²⁹ i, concretament, que s'hagi de constituir caució i s'hagin d'acreditar la resta de pressupòsits de la seva adopció.

A més, el règim de manteniment de les mesures, en cas que s'hagi dictat sentència, està subjecte a les regles generals.

Pel que fa a la modificació de les mesures, tampoc no hi ha cap regla específica. En conseqüència, per a aconseguir-la caldrà acudir al procediment ordinari corresponent.

28. Antonio Javier PÉREZ MARTÍN, «Comentario», p. 3915.

29. Joaquín BAYO DELGADO, «Procesos matrimoniales», p. 27.

d) *Les regles d'execució*

Tret de les pretensions que es tramitin per l'anomenat *procediment de menors*, a la resta de pretensions que tinguin el seu origen en la ruptura d'una parella estable no els és aplicable l'article 776 LEC.³⁰

4.2. LA DIMENSIÓ PROCESSAL DE LA RUPTURA DE LA UNIÓ ESTABLE DE PARELLA EN EL DRET CIVIL CATALÀ

La Llei 10/1998, d'unions estables de parella, va regular els efectes legals de la ruptura de les unions estables en els articles 13-17 per a les unions heterosexuales i 31 i 32 per a les unions heterosexuales. En fer-ho, va incorporar algunes previsions en relació amb l'exercici judicial dels drets que regulava, les quals constitueixen veritables especialitats processals.

Abans d'entrar a analitzar aquests aspectes, vull fer una reflexió sobre uns aspectes generals que poden tenir algunes repercussions en la dimensió processal de la ruptura d'una unió estable.

En primer lloc, cal tenir present que la LUEP se centra en els efectes entre els membres de la parella. La LUEP no fa cap tipus d'esment de la situació dels fills comuns, si n'hi ha. Probablement, perquè suposa que la regulació de la filiació és suficient. Cal fer notar, de tota manera, que la regulació del tractament processal de determinades pretensions relacionades amb la filiació es fa, en el Codi de família, amb motiu de la regulació del matrimoni i, més en concret, de la crisi d'aquest (art. 76.1 i 2 CF). En conseqüència, els punts que cal establir en relació amb els fills comuns com a conseqüència de la crisi matrimonial (art. 76.1 i 79 CF), o la possibilitat d'un dels pares de reclamar judicialment en el procés matrimonial els aliments dels fills majors d'edat que conviuen amb ell o que depenen d'ell (art. 76.2 CF), no són aplicables a les crisis de parella estable.

Ambdós aspectes tenen el seu fonament en una adequada tutela dels fills en la situació de crisi de la parella casada o no, i no hi ha cap inconvenient en el fet que els tribunals interpretin la llei en el sentit més favorable a la protecció dels fills. De tota manera, no deixa de ser oportú que la llei catalana incorpori previsions específiques sobre aquest particular per tal d'evitar un tractament inadequat dels interessos dels fills en el cas de ruptura de la parella estable.

30. Joaquín BAYO DELGADO, «Procesos matrimoniales».

En segon lloc, cal tenir present que les especialitats de la llei catalana d'unions estables de parella amb rellevància processal, tot i ser fragmentàries i incompletes, prenen com a referència el marc legal de la LEC de 1881, atès que aquesta era la norma vigent en el moment de promulgar-la.³¹ En canvi, a hores d'ara, malgrat tenir la mateixa redacció, l'escenari processal en què s'apliquen és completament diferent, atès que l'any 2000 la LEC va ser objecte d'una modificació total. Aquesta dada fa o pot fer que la mateixa previsió tingui un sentit diferent i que els comentaris que s'han fet d'aquests aspectes de la LUEP hagin quedat desfasats. Per això, cal analitzar la situació en què han quedat aquestes previsions i el seu abast legal.

Els aspectes de transcendència processal de la LUEP que analitzarem són: l'atribució als tribunals de la jurisdicció ordinària de la competència per a conèixer dels litigis que sorgeixen per aplicació de la llei (disposició addicional), el caràcter irrenunciable dels drets que s'hi reconeixen (art. 3.1), la compatibilitat de la pensió alimentària i la compensació econòmica (art. 16.1 i 32.1), el deure de reclamar ambdues pretensions acumuladament (art. 16.1 32.1), el termini legal d'un any per a exercir ambdues pretensions (art. 16.2 i 32.2) i la llibertat de mitjans de prova per a acreditar l'existència de la unió estable (art. 2).

31. En l'escenari processal en què va entrar en vigor la LUEP —és a dir, la LEC vigent l'any 1998—, totes les pretensions relacionades amb la custòdia dels fills comuns s'havien de tramitar seguint les regles del procediment ordinari de menor quantia. La resta de reclamacions s'havien de tramitar seguint les regles del procediment ordinari corresponent atenent la quantia del procés.

En el context de la LEC de 1881, les reclamacions econòmiques entre els exconvivents es podien acumular en un únic procés sempre que aquest fos l'adequat per a tramitar la reclamació de més import.

Malgrat això, per raons substantives, la LUEP estableix la necessitat d'acumular ambdues pretensions en un únic procés, i sempre, per tal de permetre'n la ponderació conjunta, per raó de la quantia es poden acumular a les pretensions deduïdes per raó dels fills.

Això feia que, en aplicar per primer cop la LUEP, les crisis de les unions estables que transcendien als tribunals poguessin tramitar-se en un únic procediment de menor quantia, tret d'aquells casos en què la reclamació de quantitat excedís la quantia admesa per al procediment de menor quantia (fins a 160.000.000 PTA). Aquest supòsit, en què les reclamacions per raó dels fills havien d'anar pel procediment de menor quantia i la reclamació econòmica havia d'anar pel de major quantia, és estadísticament poc freqüent.

L'entrada en vigor de la LUEP també va evidenciar la inadequació del sistema de mesures adoptables en els supòsits de crisi. Atesa la manca de regulació específica en aquest punt, la LUEP no va fer cap previsió, cosa que feia que, en alguns casos, s'hagués d'aplicar la normativa pròpia dels actes de jurisdicció voluntària, i en els altres, les regles generals previstes per a les mesures cautelars de caràcter patrimonial.

a) *Inconstitucionalitat de la disposició addicional de la LUEP*

La disposició addicional de la LUEP diu: «Mentre l'Estat no legisli sobre les matèries regulades per aquesta Llei i sobre la competència judicial corresponent, correspon a la jurisdicció ordinària el seu coneixement mitjançant els procediments establerts.»

Aquesta és una previsió supèrflua, atès que, segons l'article 9.1 LOPJ, mentre una matèria no resti atribuïda a un ordre jurisdiccional diferent, correspon a l'ordre civil conèixer de les demandes que es formulin. A més, pel que fa a la competència de les comunitats autònomes, aquestes no tenen competència per a legislar sobre aquest particular, ja que correspon a l'Estat exclusivament i s'ha d'exercir a través de la Llei orgànica del poder judicial (art. 122 CE).³²

Cal precisar que, atès el contingut de la disposició addicional de la LUEP, ens trobem davant del que podríem catalogar com a inconstitucionalitat de mètode, i no pas de contingut, ja que el que disposa aquest precepte coincideix amb el que preveuen les normes dictades per l'Estat en exercici de la competència que li pertoca exclusivament. Des d'aquest punt de vista, la disposició addicional, tot i que és un precepte redundant i amb un valor normatiu nul, sí que pot tenir un valor indicatiu o pedagògic.

Des d'aquest darrer punt de vista, cal fer unes últimes consideracions. En primer lloc, la disposició addicional associa l'establiment de normes de competència i de procediment en relació amb les unions estables, al fet que l'Estat reguli els aspectes substantius de les unions estables. Doncs bé, no compartim aquesta visió. L'Estat pot regular els aspectes processals de les reclamacions fonamentades en la ruptura d'una unió estable sense establir-ne el règim substantiu. La raó d'això és que la competència per a legislar en matèria processal repercuteix directament o indirectament en tots els ordenaments jurídics que integren el sistema legal de l'Estat. Per això, la sola existència de normes com la LUEP posa l'Estat en la tessitura d'abordar la dimensió processal de les reclamacions en aquells aspectes en què la competència autonòmica per a establir especialitats no és suficient per a ordenar de manera adequada la tramitació de les reclamacions fonamentades en la llei autonòmica.

D'altra banda, la disposició addicional sembla que trasllada a l'Estat la responsabilitat de la regulació processal adequada de les unions estables, cosa que tampoc no seria prou precisa des de la perspectiva constitucional. Com s'ha in-

32. Sobre aquest particular, vegeu Luis-Andrés CUCARELLA GALIANA, «Problemas procesales que plantean las leyes autonómicas en materia de parejas de hecho», *Tribunales de Justicia*, núm. 6 (2003), p. 2-7.

dicat o s'indicarà, les comunitats autònomes, en general, i Catalunya, en particular, en exercici de la seva competència per a establir especialitats procedimentals, poden fer una regulació més intensa de l'exercici judicial de les accions que reconeixen els integrants d'una unió estable i poden salvar alguns dels inconvenients que es detecten en el règim jurídic vigent.

b) *Caràcter irrenunciable de les compensacions establertes en la llei per al cas de cessament de la convivència (art. 3.1 i 22.1 LUEP), fins al moment que són exigibles*

La llei atribueix el caràcter de mínims a la regulació sobre les compensacions exigibles entre els convivents, llevat que hi hagi una renúncia en el moment que siguin exigibles (art. 3 i 22 LUEP), cosa que ens porta a mirar de determinar el paper del jutge davant de les pretensions fonamentades en aquesta llei.

Abans d'entrar a analitzar aquesta qüestió, cal determinar quin és l'abast de l'expressió *compensacions per cessament de la convivència*. Al meu entendre, hi queda inclosa la compensació per raó del treball a la llar comuna o per a l'altre convivent, però no la pensió anomenada *alimentària*. La pensió alimentària mira d'atendre una situació de necessitat que es genera arran de la ruptura i que, per tant, no té naturalesa compensatòria.

Cal tenir present que les pretensions sobre la compensació s'han d'exercir en el marc del procediment ordinari que correspongui segons la quantia, i que la regla general és que aquests processos estiguin regits pel principi dispositiu. En conseqüència, la previsió sobre el caràcter mínim de les previsions legals en relació amb la compensació té una incidència directa en la vigència del principi dispositiu.

Sembla clar que si un dels exconvivents no reclama la compensació, el tribunal no pot atorgar-la.

Ara bé, si un dels exconvivents demana la compensació que atorga la llei i l'altre al·lega i justifica que hi ha renunciat després de produir-se la ruptura, pot el jutge donar lloc a la compensació? Quin és el moment en què són exigibles aquestes compensacions: el de la ruptura o el de la sentència?

Si entenem que la compensació només és exigible quan s'ha arribat a un acord explícit o quan ha estat fixada en una sentència judicial o arbitral, qualsevol disposició anterior pot considerar-se nul·la. Per contra, si entenem que és exigible des del moment de l'extinció de la unió estable, els actes de disposició posteriors vinculen el tribunal.

c) *Caràcter compatible de la compensació econòmica i la pensió alimentària (art. 16 i 32 LUEP)*

La LUEP estableix la compatibilitat de la compensació econòmica i la pensió alimentària, cosa que significa que ambdues pretensions poden ser reclamades conjuntament i que cap de les dues exclou l'altra. De fet, la realitat en què es fonamenten una i altra és diferent: mentre que una considera una situació passada —l'enriquiment eventual d'un dels membres de la parella a costa de l'altre—, l'altra considera una situació futura —el sorgiment d'una situació de necessitat per raó de la ruptura.

La previsió sobre la compatibilitat obeeix a raons substantives: fer explícit el règim jurídic vigent a Catalunya i evitar confusions en la doctrina i els operadors.

Ara bé, la previsió de compatibilitat té, no obstant això, la repercussió processal següent: ambdues pretensions poden ser acumulades amb caràcter principal en un mateix procés (art. 71. LEC) sempre que no ho impedeixin la resta de regles sobre l'acumulació d'accions; i el fet que el jutge es pronunciï sobre una pretensió no l'eximeix de pronunciar-se sobre l'altra.

d) *Exercici conjunt d'ambdues pretensions (art. 16 i 32 LUEP)*

La LUEP estableix que la pensió alimentària i la compensació s'han de reclamar conjuntament per tal de ponderar-les adequadament. La LUEP no obliga a exercir ambdues pretensions simultàniament. La interpretació correcta del precepte és que, si un dels exconvivents formula contra l'altre ambdues pretensions, ho ha de fer conjuntament, però això no impedeix que se n'exerceixi només una.

Aquesta possibilitat d'acumulació és una especialitat procedimental incardinable en l'article 73.3 LEC. És a dir, és un dels casos en què s'estableix legalment la possibilitat del tractament acumulat d'ambdues pretensions. Cal fer notar que si aquesta previsió no existís, la pensió alimentària s'hauria de tramitar pels tràmits del judici verbal i la compensació s'hauria de tramitar pel procediment ordinari corresponent per raó de la quantia, cosa que faria inviable l'acumulació de les accions segons l'article 73.1.2 LEC.

Pel que fa a la modalitat adequada del procediment en la qual ha de tenir lloc l'acumulació, considero que ambdues pretensions s'han de tramitar pel procediment verbal quan la compensació no excedeixi els 3.000 € i s'han de tramitar pel procediment ordinari quan la pensió de compensació reclamada excedeixi aquesta quantitat.

Ambdues pretensions no es poden acumular en cap cas en el procediment que es pugui plantejar en relació amb la custòdia o els aliments dels fills menors, atès que aquesta possibilitat és contrària al que disposa l'article 73.1.2 LEC i que no hi ha cap previsió que la permeti.

El tractament processal establert permet una divisió de la continència de la causa en allò que afecta la pensió alimentària quan la seva procedència té com a causa l'atribució de la custòdia dels fills comuns (art. 14b LUEP).

Hi ha la possibilitat que es presentin dues demandes per mitjà de les quals se sol·licitin, d'una banda, la pensió alimentària, i, de l'altra, la compensació. A més, pel joc de les regles processals de la competència és possible que ambdues pretensions siguin atribuïdes a jutjats diferents. Sorgeix aleshores la necessitat de determinar quina és la virtualitat jurídica de la previsió de la LUEP que estableix el tractament acumulat d'ambdues pretensions.

Al meu entendre, aquesta previsió d'exercici conjunt té una funció eminentment substantiva: permetre la ponderació dels interessos que estan en joc. És per això que l'exercici separat no ha de tenir cap conseqüència en el segon procés, més enllà de permetre el joc de les institucions processals per tal de fer possible la ponderació suggerida per la llei. No hi ha renúncia tàcita a la segona pretensió pel sol fet de no haver exercit conjuntament ambdues pretensions. En aquest cas, cal analitzar la possibilitat de sol·licitar l'acumulació de les actuacions. Sobre aquest particular, s'ha de tenir en compte, a més del compliment de la resta de requisits, que la LEC disposa la impossibilitat d'acumular processos quan ambdues pretensions s'havien pogut presentar conjuntament en la primera demanda (art. 78.2 LEC). Aquesta situació es considera possible quan formula la demanda el mateix demandat, tret de «justificació complida» (art. 78.3 LEC). En el cas que estem analitzant, aquesta justificació pot tenir-se per produïda quan la necessitat efectiva de reclamar judicialment la segona pretensió (no pas la viabilitat legal d'aquesta) sorgeixi un cop presentada la demanda, però en la resta de supòsits l'acumulació de processos no és possible.

En aquests casos, si bé la relació entre ambdues pretensions no és pròpiament de prejudicialitat, atès que el fonament jurídic de cadascuna és diferent, sí que hi ha la necessitat de resoldre'n una per a poder resoldre adequadament l'altra. Per això podria ser aplicable la previsió de l'article 43 LEC, que permet sol·licitar o acordar la suspensió d'un dels processos fins que no es resolgui l'altre.

e) *Exercici de les pretensions alimentària i compensatòria durant un any, a comptar des del cessament de la convivència*

La Llei fixa un termini d'un any, comptador des del cessament de la convivència, per a reclamar la compensació econòmica i la pensió alimentària.

El fonament dels articles que regulen aquestes figures és fixar un termini dintre del qual els exconvivents han d'haver determinat els efectes de la ruptura.

La Llei no determina si es tracta de la reclamació judicial o la reclamació extrajudicial. Al meu entendre, el termini legal fixat només és apreciable en el marc d'un procés judicial quan la demanda tingui caràcter constitutiu. És a dir, quan les pensions no hagin estat reconegudes anteriorment per una altra via.

La Llei no es refereix a la reclamació dels drets ja reconeguts. Si les pensions han estat fixades de mutu acord, cal entendre que la reclamació judicial del seu compliment no està sotmesa a aquest termini.

Pot sorgir el problema que, en el cas de la pensió alimentària, la necessitat de percebre-la, tot i tenir causa en la convivència finalitzada, es posi de manifest quan hagi transcorregut més d'un any des del cessament de la convivència. Entenc que la pensió alimentària, especialment quan la causa de la necessitat de l'exconvivent és el fet de tenir a càrrec propi els fills comuns, no pot estar sotmesa al termini d'un any.

El dia inicial del termini que estableix la Llei és el del cessament de la convivència (art. 16.2 i 32.2 LUEP). La dicció literal del precepte lliga la caducitat del termini a un fet, i no al moment de producció de l'efecte jurídic de l'extinció de la unió. I això genera dificultats d'interpretació en els casos en què ambdós moments no coincideixen. Així, per exemple, quan la causa de l'extinció és la separació de fet durant un termini superior a un any (art. 12.1*d* i 30.1*d* LUEP), succeeix que, en donar per extingida la unió, moment a partir del qual es poden reclamar els efectes de la ruptura, s'extingeix també la possibilitat de reclamar els seus efectes.

A més, si per raons diverses es produeix l'extinció jurídica de la unió, però la convivència continua, quan s'ha d'iniciar el còmput del termini?

Entenc que la Llei vincula la ruptura de la parella al cessament de la convivència com a signe extern de la producció efectiva d'aquesta. Per tant, el dia inicial del còmput del termini ha de ser aquell en què es produeix l'extinció de la unió. La prolongació eventual de la cohabitació sota el mateix sostre, per les causes que sigui, no ha de modificar aquest punt. De la mateixa manera, en els casos en què el cessament de la convivència ha estat anterior a l'extinció efectiva de la unió, aquesta dada no ha de ser rellevant per a determinar el *dies a quo* del termini.

El dia final del còmput del termini és el de la presentació de la demanda.

f) *La modificació de la pensió alimentària*

Es preveu que, a mesura que disminueixi o desaparegui el desequilibri que es compensa, la pensió alimentària es pugui reduir o extingir (art. 16.5 i 32.5 LUEP). No s'ha de descartar la possibilitat de reclamar la modificació a l'alça de la pensió alimentària quan aquesta té com a causa l'atribució de la custòdia dels fills comuns i per un canvi de les circumstàncies que faci incrementar la necessitat.

Actualment, la pretensió de modificació s'ha de fer pel tràmit del procediment verbal. A més, no hi ha cap regla de competència que estableixi que, quan la pensió ha estat fixada judicialment, el jutjat competent per a conèixer de la reducció o l'extinció hagi de ser el mateix que el que va establir la pensió.

5. CONCLUSIÓ

Els diferents ordenaments civils de l'Estat han pres postures heterogènies davant de la realitat de les unions estables de parella. Sens perjudici de la reflexió necessària per al perfeccionament del règim jurídic substantiu d'aquestes realitats, es fa necessari prendre'n en consideració la dimensió processal.

El règim jurídic vigent sobre aquest particular no fa possible el tractament conjunt de les pretensions que conformen el mínim comú denominador de la ruptura de la unió en els diferents supòsits.

La tasca d'adequar l'ordenament sobre aquest aspecte no correspon exclusivament a una autoritat o institució. L'Estat, les comunitats autònomes amb competència per a legislar sobre matèria civil i fins i tot el Consell General del Poder Judicial, han de tenir-hi el seu paper.

En el cas de l'Estat, l'adequació de l'ordenament processal —especialment en allò que té a veure amb l'establiment de furs de jurisdicció i competència— no ha d'estar lligada a l'aprovació de la normativa substantiva sobre les unions estables. Per la seva banda, les comunitats autònomes, i en particular Catalunya, han d'aprofundir en la regulació de l'exercici judicial dels drets que reconeixen per tal d'incorporar al seu dret propi les especialitats procedimentals necessàries.

L'objectiu de tot plegat ha de ser no impedir el tractament conjunt de les principals pretensions que es fonamentin en la ruptura de la unió,³³ atribuir el

33. Joaquín BAYO DELGADO, «Procesos matrimoniales», p. 26; Antonio Javier PÉREZ MARTÍN, «Comentario», p. 3917.

coneixement dels litigis als tribunals més capacitats per a conèixer d'aquestes qüestions i dotar aquests tribunals d'unes regles de postulació, de procediment i d'establiment i modificació de les mesures adients.

En definitiva, cal reconsiderar la regulació establerta centrant l'atenció en els interessos afectats per la crisi de la unió estable i considerant el paper que les institucions, i especialment els tribunals, han d'assumir davant d'aquestes demandes de tutela jurisdiccional.